

På drygt 50 år har Kina förvandlats från ett fattigt jordbruksland till en bolmande industrination. Samtidigt har Kina fått att vara ett av världens mest jämlika länder till ett av de mest ojämlika när det gäller inkomstfördelning. I över 30 år har Göran Leijonhufvud rapporterat i Dagens Nyheter från Kina. Läs hans personliga berättelse om de stora sprången och om hur regimen ibland lyckades få utrikeskorrespondenterna att stämma in i körsången över alla framsteg.

Reportrer i undrens Kina

Artikel införd på Dagens Nyheters avdelning Fokus den 10 februari 2008

Efter en vecka i trånga kupéer på transsibiriska järnvägen stod vi på det enorma torget och drog in rymden och den ljumma sommarkvällen. Stämningen i Peking var elektrifierad utan att vi förstod varför.

På torget vid Himmelska fridens port stod unga människor i grupper och diskuterade. Över den vidsträckta platsen körde lastbilar fram och tillbaka. På deras flak var det fullt av ungdomar med cymbaler och nästan manshöga trummor. Den envetna rytmen skulle förfölja oss under dag och natt i Peking. Boom-boom, bom-bom-bom, boom-boom, bom-bom-bom. Ljudet känns i hela kroppen när vi är nära.

Det var juni 1996 och vi hade kommit rakt in i utbrottet av den största massrörelse som historien skådat, den så kallade stora proletära kulturrevolutionen. Våra guider Li, Gao och Chen skulle försöka förklara vad den gick ut på – utan att lyckas. Men först pekade de på Tiananmen, Himmelska fridens port, och sade att det var där på balustraden uppe på porten som Mao Zedong den 1 oktober 1949 utropade Folkrepubliken Kina.

Kommunisterna och deras bondearméer hade segrat i inbördeskriget. Nationalistpartiet hade flytt till Taiwan med svansen mellan benen.

Den långa japanska ockupationen var också över och nu fanns chansen att börja på ny kula. När Mao och de andras ledarna stod där uppe på podiet var det några bönder på torget som gjorde *koutou*, det vill säga att de stötte pannan i marken tre gånger och upprepade det tre gånger, som inför en kejsare, som inför en ny dynasti.

1950-talet var en period av stark uppbyggnad, med hjälp av Sovjetunionen och östblocket, men framför allt med stora arbetsinsatser av kineserna själva.

Mao Zedong fick råg i ryggen och beordrade att Kina på bara något år skulle gå om Storbritannien i stålproduktion. Han talade om "Det stora språnget". Han påskyndade försöken att få bönderna att gå samman i kooperativ. Allt och alla blev nu inordnade i de stora kollektiva folkkommunerna som omfattade flera hundra byar.

Medan bönderna försökte göra stål genom att smälta ner grytor och jordbruksredskap i bakgårdsugnar förföll jordbruket. Det blev tre svältår 1959-61 och så många som 30 miljoner människor kan ha strukit med.

Mao tvingades på reträtt. Andra ledare såg till att de enskilda hushållen återigen fick större ansvar i jordbruket. De gjorde också andra små lättnader för att få ekonomin på fötter.

Det är också bakgrunden till vad vi såg men inte förstod den där kvällen på torget. I efterhand begrep vi att när Mao drog igång kulturrevolutionen var det ett utslag av personstrider och politiska konflikter i högsta ledningen. Kulturrevolutionen var en maktkamp förklädd till massrörelse.

Vi var 29 studenter från Stockholm och Uppsala. Vi var väl pålästa och hade fått lära oss att Kina – till skillnad från Sovjetunionen – var ett land där det kollektiva ledarskapet fungerade utan större konflikter. Fel alltså.

Riktigt dramatisk hade maktkampen hunnit bli när jag kom ut

som korrespondent för Dagens Nyheter 1971. Plötsligt fick vi veta att den årliga nationaldagsparaden var inställd. Och plötsligt fanns inte heller "Maos lilla röda", häftet med citat av "den store rorsmannen", som associerades så starkt med kulturrevolutionen. Det var oktober 1971. Jag åkte runt från den ena Nya Kina-bokhandeln till den andra och frågade "Har ni 'Citat av ordförande Mao'? och de svarade "Den finns inte!" Kommer den in igen? "Jag sa ju att den finns inte!"

Världens mest spridda bok, näst bibeln, fanns plötsligt inte. Men alla de andra Maoböckerna fanns kvar. Alla visste att det var Maos utpekade efterträdare Lin Biao som ställt samman citatboken. Jag började fråga efter andra böcker som hade med honom att göra. De hade också rensats bort. Lin Biao hade blivit en icke-person.

Långt senare får vi veta att Lin Biao hade tappat tålamodet och skulle genomföra en statskupp mot Mao. Men han avslöjades och flydde i ett plan som störtade i Mongoliet. Alla ombord omkom.

Vi korrespondenter var kringskurna, hänvisade till att läsa mellan raderna i tre tidningar med samma innehåll, eller till att utbyta information och rykten med varandra och diplomaterna.

Samtidigt var tidsandan på många håll i omvärlden positiv till Maos samhällsexperiment. I början var min rapportering också präglad av detta. Det jag såg på de begränsade reportageresor jag kunde göra, tolkade jag ibland i den kinesiska propagandans termer. Det blev till exempel en lovsång till det kollektiva arbetet på ett dammbygge i folkkommunen Östanvinden utanför Kanton: "Höga berg och djupa dalar. Är de i vägen får man göra om dem... Det är tusen och miljoner händer, muskler, senor, ryggar och axlar som gör arbetet... Korglast för korglast, ok för ok förändras landskapet... I långa gungande led bär de sina ok fyllda av sand, som tusentfotingar på väg upp för kullarna."

Jag hinner också hänvisa till Mao Zedongs berömda artikel om "den dåraktige gamle mannen som flyttade berg".

En annan gång får jag vara med vid två operationer där patienterna bedövats med enbart akupunktur, en metod som presenteras som ett underverk inspirerat av "den store rorsmannen" (Mao).

Läkarna har sågat ett stort hål i skallen på en patient som ska få en hjärntumör borttagen. Patienten är klarvaken och säger till oss:
– Läkare och sjuksköterskor håller ordförande Maos röda baner högt och tjänar patienterna helhjärtat.

Flera år senare läser jag i kinesiska tidningar att många av de där patienterna i själva verket hade svåra smärtor under operationerna.

Så nära kommunismen som i Maos mönsterby Dazhai har inga kineser varit – varken förr eller senare. Där och i grannbyn tillbringade DN-fotografen Åke Malmström och jag tre veckor. Året var 1972 och Dazhais röda stjärna stod som högst. Sedan dess har jag varit tillbaka tre gånger.

I stället för ett kommunistiskt drömsamhälle är byn i dag navet i en spirande kapitalistisk koncern – till på köpet under ledning av den forna ”järnflickan” Guo Fenglian, byns stolthet som propagandan på 1970-talet gjorde till en nationell förebild för hennes revolutionära glöd och kärlek till kroppsarbetet. Nu är hon en driven affärskvinna som leder byns lilla imperium av tio företag. De syr kläder, de gör skor, de hyr mark utanför byn för att starta bränneri och spriten säljer de över hela landet.

Den sortens helomvändning har vi sett på många platser i Kina. Det är en hisnande resa med tvära kast som kineserna gjort under ett drygt halvsekel. Det ena stora samhällsexperimentet har avlöst det andra.

Mittens rike är av tradition toppstyrt och auktoritärt. Folk är vana att anpassa sig till makten. Förändringar i högsta ledningen får därför snabbt genomslag. Men det har också handlat om att olika tider kräver olika lösningar om vi till exempel jämför 1950-talet med dagens globaliserade värld.

Dazhai blev berömt för att bönderna gick samman och med stor möda byggde terrassfält för att förhindra att jordarna spolades bort vid skyfall. För Mao Zedong var denna fattiga bergsby ett bevis på att det var möjligt och nödvändigt att bilda stora kollektiv för att förbättra villkoren på landsbygden.

Dazhai gick längre på den kollektiva vägen än andra byar.

Bönderna prövade till exempel något så radikalt som att låta folk själva ta ut så mycket spannmål ur den gemensamma skörden

som de ansåg sig behöva. Det var alltså en förövning till kommunismen då jordens gåvor ska fördelas ”åt var och en efter behov”.

För sådana övningar fick Dazhaibönderna utstå mycket spott och spe när Deng Xiaoping tagit makten i Peking 1978 och lade om kursen. Att stämplas som ”vänsteravvikare” var bara förnamnet när Maos mönsterby hamnade under reformisternas lupp. Reformledarna ansåg att de kollektiva formerna hämmade produktionen i det långa loppet. De återinförde familj jordbruken i full skala. När bönderna fick odla och sälja för egen vinning ökade entusiasmen och skördarna. Men den nye lokala partisekreteraren försvarade ändå hur de gjorde saker i byn: –Vi vägrar att godta kritik för vad vi gjort genom hårt arbete, självtillit och kollektiv styrka. Men felet var att vi sedan försummade att ta vara på folks initiativ.

Under flera dygn i september 1972 följde vi bonden Wang Jiuqing och hans familj. 25 år senare söker jag upp dem i deras bostad i byn Wujiaping, granne med Dazhai. Jag pratar först en stund med mamma Tie Ruying som i dag är stolt mormor och farmor. In stormar en medelålders man med skäggstubb och gråsprängt hår som står på ända.

– Det är jag som är Tvåan, utropar han.

Det tar en stund innan jag förknippar den energiske mannen med skolpojken, nummer två i barnaskaran hos Wang, han som var både ett yrväder och klassens ordningsman iklädd de unga pionjärernas röda halsduk när vi träffades för 25 år sedan.

I dag basar han för byns lilla fabrik för keramiska rör. Den har blivit en stor framgång och Tvåan har varit ända ute vid kusten i Shandong för att förhandla med kunder. En berest man med visitkort på vilket det alltså står Wang Yuanbing.

Jag minns Tvåan som en andraklassare med en liten svart griffeltavla i skolväskan. Vi följde honom till skolan. Första lektionen läste alla högt i korus: ”Tiotusentals revolutionära människor strömmade ut på gatorna. Tyst väntade de på att få se den första satelliten som vårt land sänt upp... En liten röd soldat (en skolpojke) ropade: Jag ser den! Jag ser den! Alla var överlyckliga och skrek: Länge leve ordföranden Mao, länge,

länge leve han!”

Läraren frågade Tvåans storsyster vad hon skulle göra på skördelovet.

– Jag ska läsa ordförande Maos verk flitigt, svarade hon.

Jag påminner henne om det och hon skrattar till.

– Ja, så var det. Allt handlade om kollektivet och jordbruket. I dag kan vi välja vad vi vill göra. Är det något som vi kan tjäna pengar på, då kan vi pröva det. Det är en normal utveckling. När jag frågar vad förändringarna innebär visar Tvåan stolt upp sin motorcykel, en 125-kubikare av märket Xingfu från Sichuan, en av de första i byn.

– Det hade väl varit mer praktiskt med en liten traktor till vår jordlott, erkänner han. Men fåfängan tog överhanden.

I dag i Råttans år 2008 har han både egen bil och mobil får jag veta vid ett telefonsamtal.

Bönderna har alltid haft två stora sparmål: barnens bröllop och nytt hus. Numera sparar två generationer Wang också till sjukförsäkring och pension. Byn och samhället i övrigt tar allt mindre ansvar och bönderna måste själva tänka på en trygg ålderdom.

– Med min bronkit är det bäst att spara till vårdkostnaderna, säger mamma Tie Ruying.

Som ett påtagligt minne från den kollektiva tiden står bostäderna som längor på rad. Men familjen har mera plats och de gamla föräldrarna har till ett luftigt och ljusst vardagsrum. De har gjort sig av med sin *kang* – den nordkinesiska murade bädden av lera och tegel. Bönderna värmer upp den genom att elda med kol underifrån. På den sov familjen Wang och åt sina måltider. Här gjorde barnen sina läxor, medan mamma lappade kläder och pappa rökte en pipa. Här vilade större delen av familjen middag huller om buller.

– Vi har råd att köpa varmare täcken så nu slipper vi hålla på med det smutsiga kolet.

En annan sak jag lägger märke till är att det är tystare i byn.

Under vårt besök 1972 var propagandahögtalarna ett mycket påträngande inslag. I dag förlitar sig partiet på televisionen för att sprida sina budskap och gör det på mer och mer sofistikerade sätt. Jag ser också tusenåriga familjemönster luckras upp i byarna. I

dag är det inte längre självklart att föräldrarna bor ihop med någon av sina söner på ålderns höst. De kan också klara sig själva – som hos familjen Wang.

I de flesta familjer är det inte männen som brukar jorden längre. Männen söker tillfälliga jobb i städerna, en armé av migrantarbetare på sådär 150 miljoner bönder. De är hårt diskriminerade i städerna, går på en helt annan löneskala än stadsborna och har inte rätt att köpa bostäder eller få sjukvård. Ett kinesisk författarpär (Chen Guidi och Wu Chuntao) beskriver detta system som ”ett land, två nationer”.

Samtidigt finns det öppningar för kvinnorna i Dazhai och Wujiaping. Många av de yngre är sysselsatta i de lokala småindustrierna. De tjänar egna pengar och får helt andra idéer än när bondkvinnornas liv enbart cirklade kring de tre stenarna spisen, kvarnen och kangen.

På andra ställen som i de sydkinesiska byar jag arbetat i på senare år är kvinnorna fortfarande eftersatta. Och på ytterligare andra är kvinnorov vanliga därför att familjeplaneringen lett till ett underskott på kvinnor i många områden. När man bara får ha ett eller två barn, händer det ofta att makarna väljer bort flickebarnen efter fosterdiagnostik.

I städerna träffar jag många jagstarka kvinnor som klarar sig utmärkt i yrkeslivet. Samtidigt är det där som prostitutionen kommit tillbaka i mycket stor skala efter att nästan ha varit utplånad under folkrepublikens första trettio år.

Det går alltså inte att generalisera i dagens Kina, inte i någon fråga, bilden är alldeles för mångfacetterad. Undantaget skulle vara bristen på politiska reformer och faran med att ifrågasätta partiets maktinnehav. Där är bilden entydig.

Den ekonomiska utvecklingen är fantastisk, men den politiska släpar efter. Kina är en haltande jätte.

I vardagslivet har det ändå blivit mycket högre i tak under den reformperiod som Deng Xiaoping inledde 1978. Partiet har upphört med att styra medborgarnas liv in i minsta detalj, från vaggan till graven. Människor är fria att välja partner, karriär och bostad – fast fattigdomen och bostadsregistreringen på landsbygden sätter gränser för bönderna. Människor kan också

uttrycka sig friare så länge de inte utmanar partiet, och de kan resa friare.

Men gång på gång har idealistiska studenter och andra aktivister fått lära sig vad det kostar att överskrida gränserna. Mitt möte med Wang Juntao ska jag aldrig glömma. Det var i februari 1979 vid den så kallade demokratimuren i Peking. Där, inte så långt från stora torget, tillät Deng Xiaoping för en tid människor att sätta upp väggtidningar om allt mellan himmel och jord. Många skärskådade partiet. En av dem som var med och skrev var fysikstudenten Wang Juntao.

Det är söndag, många är lediga och har tagit sig dit för att läsa den senaste väggtidningen. Deras nyfikenhet på mig känner inga gränser – jag är ensam utlänning. Jag står i mitten av en folkmassa som växer, tvåhundra, trehundra, fyrahundra. Vi pressas hit och dit, dammet yr i det tunna ljuset. När samtalet är slut efter ett par timmar står vi på en helt annan plats än där vi började.

Wang Juntao är en av aktivisterna som balanserar på den smala muren och säljer tidskriften ”Pekingvår”. Jag frågar honom om tidskriften och han hoppar ner och ställer sig att diskutera med mig. Folk blir ännu mer nyfikna och tränger på. Det är varmt av alla kropparna, fastän dagen är kylig. Min kulspetspenna tar slut och det är så trångt att jag inte kan få ner handen i fickan och ta upp en ny. Jag får låna Wangs reservoarpenna, medan han förklarar hur deras grupp uppstod.

”Vi var några ungdomar som ville värdera hela kulturrevolutionen. Vi kände oss lurade. En del människor utnyttjade ungdomarnas oskuld. De använde vänsterfraser för att störta gamla erfarna ledare och sabotera utvecklingen.”

Han syftar framför allt på ”de fyras gäng”, vänsterradikalerna som omgav Mao Zedong, den grupp som störtades kort efter Maos död 1976. Men även Mao och Lin Biao utnyttjade de unga rödgardisterna under kulturrevolutionen.

”Hur kunde fyra människor lura så många? Kina är fattigt och efterblivet. Vi har ingen demokratisk tradition. Det har alltid varit några få som har haft makten. Vi unga måste kämpa för att fler ska få inflytande”, säger Wang Juntao.

Den nyfikna folkmassan bara växer och till slut blir situationen ohållbar. Wang Juntao tappar tålamodet och vänder på klacken.

Han försvinner i mängden och jag står där med hans reservoarpenna i handen.

Om jag i dag skulle lämna tillbaka den där pennan måste jag åka till New York. Wang Juntao förblev en huvudfigur i den lojala opposition som sökte reformer inom systemet. Men 1991 dömdes han såsom en av ”de svarta händerna” bakom oroligheterna 1989, de demonstrationer som ledde fram till massakern på oppositionella den 4 juni 1989. Han fick 13 års fängelse, men släpptes på medicinska grunder och tvingades av myndigheterna i exil som så många andra dissidenter. Han är nu forskare vid Columbia University i New York.

När jag levererade mina texter till DN på 1970-talet och en bit in på 1980-talet fick jag många kvällar köra med telegram eller telexremсор till stora telegrafstationen mitt i stan. Vid åttatiden hade stan släckt ner och de övriga bilar jag såg kunde räknas på ena handens fingrar och de hörde alla till någon institution. Man var ”king of the road”.

I dag är Peking en brusande trafikmaskin dygnet runt. Det kommer 1 200 nya privatbilar på gatorna varenda dag. Även mitt i natten är det fullt av bilar på de flerfiliga motorlederna.

Det är bara ett exempel på en utveckling som jag aldrig kunde föreställa mig skulle komma så snabbt.

I Kina pågår den största ekonomiska förvandlingen i hela mänsklighetens historia. Den ändrar inte bara Kinas ekonomi utan hela världens. I början av 1800-talet var Mittens rike världens största ekonomi. Stagnation, angrepp av utländska makter och inbördeskrig försvagade landet. Nu är kineserna på väg att återerövra sin ledande ställning.

Men den snabba tillväxten blir alltmer ojämnt fördelad. På trettio år har Kina gått från att vara ett av världens mest jämlika länder till ett av de mest ojämliga när det gäller inkomstfördelning.

Under de senaste åren har jag forskat om lokalstyrelse ute i byarna och jag har träffat dem som blir lämnade bakom.

Xiaozhangke är den fattigaste byn i hela kommunen. Den ligger i bergen i provinsen Yunnan. Medelinkomsten är knappt en tredjedel av det nationella genomsnittet för landsbygden och en niondel av vad vad folk tjänar i städerna. Den är också klart under

FN:s definition av fattigdom som är en USA-dollar (cirka 6,45 kronor) per person och dag.

”Vi har så lite jord att vi inte ens kan odla den spannmål vi behöver till husbehov”, säger Qi Zhengwei, en av bönderna i Xiaozhangke. Vi sitter på små stråpallar på jordgolvet i hans hus som har väggar av strå och lera. Golvet är fortfarande fuktigt i hörnen, eftersom byn ligger i en sluttning och vid kraftiga regn rinner det lätt in i husen. Den enda modernitet som våra blickar fastnar på är en elektrisk riskokare. I huset finns varken teve eller radio. Den tvåårige sonen är lös i magen och hans rinniga bajs hamnar på golvet.

Det är väl ungefär så långt man kan komma från de nya blänkande glasfasaderna och köpgallerierna i huvudstaden. Och för Qi Zhengwei känns sommarens olympiska spel väldigt avlägsna.

Copyright

Göran Leijonhufvud får ej publiceras utan författarens tillstånd.

Om du/ni vill använda texten kontakta författaren goran@lionhead.se